

İcma'nın Siyasî ve Mezhebî Yönü

A Policy and Sectarian Direction of Icma

Yüksel MACİT^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
e-Posta: yuksel.macit@inonu.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-7954-7353>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	14.10.2019
Kabul Tarihi:	23.06.2020
Yayın Tarihi:	29.06.2020

Özet

İcmâ başlangıçta dinî bir müessese olarak doğmuştur. Fıkıh usulü kitaplarında icmâ (ittifak) dinî konularda olur kaydı sürekli geçer. Mutezileden Nazzam icmâ'nın siyasî olarak icat edildiğini iddia eder. Onun görüşüne katılmasak da icmâ'nın zaman zaman siyasî ve mezhepsel amaçlarla da kullanıldığına rastlanmaktadır. Başta Ebu Ya'la el-Ferra'nın el-Udde adlı usul kitabında ve Serahsî'nin Usul'ünde icmâ bahsinde Ebu Bekir'in halife seçiminde icmâ olduğundan söz edilmektedir. Halife seçimi aslında siyasî bir konudur, fakat dinî bir konu haline getirilmiştir, daha çok da kelim kitaplarının sonunda imamet bölümünde tartışılmıştır. Ancak Cüveynî İrşad adlı kelim kitabının imamet bölümünün başında bu konunun usul-i dinden olmadığını itiraf etmiştir ama alışlageldiği için o da imamet konusunu tartışmıştır.

Ehl-i sünnet kabul edilen fıkıh usulcülerinin usul kitaplarında Ehl-i bidat denen mezhepler özellikle Hariciler icmâ'nın dışında tutulmuştur. Bunu sadece Ehl-i sünnet usulcülerini değil bazı Mutezile usulcülerini de yapmıştır. Böylece icmâ'nın siyasî ve mezhebî olarak kullanılmasıyla bazı muhalif siyasî gruplar yerilmiş, bazı muhalif mezhepler itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma icmâ'nın siyasî ve mezhebî kullanımını tarafsız olarak tespit etmektedir. Zira icmâ'ya dahil edilmeyen veya icmâ için görüşleri itibara alınmayan ve ehl-i bidat diye kınanan mezhepler de toplumda çoğunluğu elde etseydi büyük bir ihtimalle onlar da icmâ'yu muhaliflerine karşı kullanacaktı. Nitekim Haricilerin daha ileri giderek kendilerinden olmayanları açıkça tekfir ettiği bilinmektedir. İctihadi meselelerde tüm ümmetin icmâ'sı azdır; genelde çoğunluğun ittifakına icmâ denmiştir. Fıili durum budur. Tarihi bir realitedir ki az da olsa Ebu Bekir'in halife seçiminde de muhalifler vardı.

İcmâ'nın çağımızdaki durumuna gelince, dağınık ve kalabalık İslam coğrafyasında icmâ edecek bütün müçtehitleri tespit kolay olmasa da icmâ'nın imkânından bahseden ve bunun gerçekleşmesi için önerilerde bulunan Müslüman düşünürler ve fıkıh usulcülerini vardır. Çalışmalarını 20. asrın başlarında da sürdüren Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi İslam düşünürleri icmâ'nın nasıl işlevsel hale geleceği hususunda imal-i fikirde bulunmuşlardır. Fıkıh usulü kitabı sahibi Abdulvahhab Hallaf ve Abdülkerim Zeydan icmâ'nın imkânı için öneriler yapmışlardır. Bunların yaptıkları önerilerin siyasete taalluk eden yönleri de vardır. Bunların yanı sıra kelimenin tam anlamıyla icmâ olmasa da veya usuldeki icmâ tanımına tam uymasa da İslam dünyasında yer yer icmâ havasında toplantılar yapılmaktadır. Bunlar icmâ fikrinin çağımızda hala önemini koruduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle icmâ, üzerine ilgi çekmeye devam etmektedir. Biz bu konuda durum tespiti yaparak icmâ'nın siyasî ve mezhebî yönüne dikkat çektik. Bu bağlamda icmâ'nın dışı karşı stratejik yönü de vardır.

Anahtar kelimeler: İcmâ, görüşte ittifak, dinî mesele, siyasî ve mezhebî amaç.

Giriş

İcmâ sözlükte bir araya getirmek, toplamak, birleştirmek, azmetmek, bir işi, bir görüşü, niyeti sağlam yapmak, bir konuda ittifak etmek gibi anlamlara gelir.¹ İcmâ terim olarak çeşitli ifadelerle tanımlanmıştır: Peygamber'den sonra dinî bir konuda ümmetin icmâ'ı (icmâ-i ümmet), alimlerin icmâ'ı, fakihlerin icmâ'ı,² müçtehitlerin icmâ'ı gibi. İcma tanımında standart bir akış olmasa da genelden özele doğru bir gelişme olmuştur. Ümmetin icmâ'ından maksat müçtehitlerin icmâ'ıdır, halkın icmâ'ı ise ihtisas gerektirmeyen, herkesin bilmesi farz olan konularda olur denmiştir.³ Zamanımızda icmâ Diyanet İslam Ansiklopedisinde şöyle tanımlanmıştır: "Muhammed ümmetinin (müçtehitler) onun vefatından sonraki herhangi bir zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleridir."⁴

Fıkıh usulü kitaplarının icmâ tanımlarında genelde ittifakın "dinî" konuda olması kaydı geçer.⁵ Dini geniş anlamda ele alanlar vardır ama çoğunluk itikadî konularda icmâ olmaz, icmâ şer'î konularda olur demektedir.⁶ Dinî toplumlarda neyin dinî, neyin dinî değil, neyin itikadî, neyin şer'î hatta neyin siyasî olduğu hususunda görüş ayrılıkları vardır⁷ ve bunların bir kısmı temel konulardadır. Devlet başkanlığı siyasî bir konu olmasına rağmen imamet adı altında daha çok kelâm kitaplarının son bölümünde işlenmiştir.⁸ Devlet başkanlığının şer'î ve siyasî yönü *el-Ahkamu's-Sultaniyye* adlı kitaplarda ele alınmıştır.⁹ Siyasetname ve o türde yazılan eserler ise strateji ve siyasî nasihat içeriklidir.¹⁰ Günümüzde de bazı konuların hem hukukî hem siyasî yönü vardır, ancak ağırlıklı olarak siyasî veya tamamen siyasî bir konu ile dinî bir konu büyük ölçüde birbirinden ayrılabilir.

İcma konusunda müstakil kitaplar¹¹ ve makaleler yazılmıştır;¹² fakat bir kısmı icmâ'nın dinî boyutunun dışına çıkmamış, bir kısmı ise onun siyasî boyutuna kısmen göndermelerde

¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 3.Baskı, Beyrut 1993, II, s.355-357.

² İcma'da alimin fakih olması kaydı için bkz. el-Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn, *el-Varakat*, Riyad 1996, s. 14.

³ İcma'nın ortaya çıkışı ve gelişmesi bölümünde daha geniş olarak verileceği üzere İmam Şafîi, icmayı, insanların (Müslüman halkın) icma'ı ve alimlerin icma'ı diye iki kısma ayırmaktadır. Bkz. eş-Şafîi, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Ofset basım, İstanbul 1985, s. 203-205, 230-232.

⁴ Tanımda geçen parantez içi (müçtehitler) kaydı ilgili ansiklopediye ait. Bu tanım için bkz. Dönmez, İ. Kâfi, "İcma", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXI, s. 417.

⁵ Gazalî'nin icma tanımında geçtiği gibi: "İcma ile kastım ümmet-i Muhammed'in özellikle dinî işlerden bir iş üzerinde ittifaklarıdır." el-Gazalî, Ebu Hamid Muhammed, *el-Mustasfa min İlmî'l-Usul*, tahk. Süleyman Aşkar, Beyrut 2012, 325.

⁶ İlgili tartışmalar için bkz. el-Cüveynî, *et-Telhis fi Usulî'l-Fıkıh*, tahk. Muhammed Hasan, Beyrut 2003, s. 386.

⁷ Bu konuyu Peygamber'in risalet, fetva, kaza ve devlet başkanlığı tasarruflarının tasnifi ve örnekler üzerindeki ihtilaflar üzerinden takip etmek mümkündür. Bkz. el-Karafi, Şehabeddin Ebu'l-Abbas Ahmed, *el-İhkam fi temyizi'l-fetava ani'l-ahkam ve tasarrufati'l-kâdî ve'l-imam*, tahk. Abdulfettah Ebu Gudde, Halep 1967, s.86-109. Bu konu İhkam'ın Türkçe çevirisinden de okunabilir. İhkam (2.Baskı, İstanbul 2018) tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir.

⁸ Bunun için Bakillanî'nin *Temhid*, Neseî'nin *Tabsiratü'l-Edille*'sinin ve daha başka klasik kelâm kitaplarının son bölümlerine bakılabilir. Ancak el-Cüveynî *el-İrşad* (Beyrut 1985, s. 345) adlı kelâm kitabının imamet bölümünde devlet başkanlığının (imamet) usul-i dinden olmadığını itiraf eder, ancak alışla geldiği için o da imamet konusunu tartışır.

⁹ Bkz. el-Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Beyrut trz. s.5-24; EbuYa'la el-Ferra, muhammed b. huseyn, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, tah. Nuhammed Hamid el-Feki, Mısır 1966, s. 19-28.

¹⁰ Siyasetname türü eserler içerik itibarıyla *el-Ahkamu's-Sultaniyye* adlı eserlerden farklıdır ve sayıları çoktur. Onlardan Türkçeye çevrilmiş üç tanesi: İbn Ebi'r-Rebi', *Sülukü'l-Malik fi Tedbiri'l-Memalik*; Keykavus. *Kabusname*; Nizamülmülk, *Siyasetname*. Geniş bilgi için bkz. Macit, Yüksel, *Ahkamu's-Sultaniyye'lerde Devlet Başkanlığı Müessesesi*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1994, s. 20-28.

¹¹ İcma konusunda yazılan ilk kitaplardan biri Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Nisaburi'nin (ö.318/930) *el-İcma* (Mektebetü Mekketi's-Sekafiyye, 2.baskı 1999) adlı kitabıdır. Bu kitapta icma'nın ne zaman başladığına dair teorik bilgi yoktur, yapılmış icmalar sıralanmıştır. Bunlar numaralanmıştır, bu kitabı tahkik eden Dr. Ebu Hammad Sağır Ahmed b. Muhammed Hanif bunu yapmış olabilir. Bu numaralamaya göre alimler (ehl-i ilim) sekiz yüz kırk beş (845) konuda icma etmiştir. İcma konusunda başka eserler de yazılmıştır.

¹² Yavuz, Y. Vehbi, "İcma'nın Hakikati ve İslâm Teşri'indeki Önemi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sayı: 3 [Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a Armağan], s. 85-112.

bulunmakla yetinmiştir. Biz de bir çalışmamızda icmâ'nın siyasî yönünün olduğuna dikkat çekmiş, ancak bunun ayrı bir inceleme konusu olduğunu belirtmiştik.¹³ İcma ile dolaylı ilgisi olan konular üzerine çalışmalarımız sırasında icmâ'nın siyasî ve mezhepsel yönünü ilgilendiren örneklerle çokça rastladıkça ve icmâ fikrinin çeşitli toplantılarda canlı tutulmaya çalışıldığını gördükçe onun siyasî ve mezhepsel yönü üzerine özel bir çalışma yapmayı uygun bulduk. İlk önce çalışmaya "icmâ'nın siyasî ve mezhebî arka planı" demeyi düşündük, fakat bu ifade mutlak olarak anlaşılıp icmâ'nın dinî yönünün olduğu gerçeğini örter mi diye endişe ederek, icmâ'nın siyasî ve mezhebî yönüne dikkat çeken bir başlık koymayı tercih ettik. Bir yön diğer yönü hatırlatır.

İcma ile ilgili siyasî mülahazalar icmâ'nın ortaya çıkışını takiben başlar, mezhepler teşekkül edince onlara mezhebî (mezhepsel) amaçlar da eklenir ve öyle bir hal alır ki siyasî ve mezhepsel saikler iç içe geçer. Siyaset mezhepleri, mezhepler siyaseti etkiler veya kullanır. Çağımızda icmâ'ya ilişkin mezhebî saiklerin etkisi azalsa da icmâ ile ilintili yapılan toplantılardan anlaşıldığı üzere icmâ'dan siyasî olarak yararlanma fikrinin devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmada icmâ'nın ortaya çıkışı ve gelişmesi dönemlerindeki siyasî ve mezhebî mülahazaları bir başlık altında ele alacağız. Sonra çağımızda icmâ'ya siyasî bakışları vereceğiz.

I. İcma'nın Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi Döneminde Siyasî ve Mezhebî Mülahazalar

İcma fikrinin ortaya çıkışı sahabe asrında başlayıp gelişerek devam etmiştir. Hz. Ömer, kadı Şureyh'a yazdığı risalede "Kitap ve Sünnette bulamazsan salihlerin verdiği hükümle hükmet" diye yazmıştır, diğer bir rivayette ise "İnsanların içtima ettiği/birleştiği şeye bak, onu al" demiştir; İbn Mes'ud'un da "Salihlerin verdiği hükümle hükmet" şeklinde tavsiyesi bulunduğu nakledilmiştir.¹⁴ Sahabe döneminde birçok icmâ'nın olduğu, hatta icmâların çoğunun sahabe döneminde vaki olduğu, ilk icmâ'nın ise Ebu Bekir'in halife seçilmesinde yaşandığı belirtilmiştir.¹⁵ Serahsî sahabe icmâ'ı konusunda şöyle demektedir: "Sahabenin üzerinde icmâ ettiği şey kesinlikte Kitap ve sünnetle sabit gibidir, hatta onu inkâr eden kâfir olur."¹⁶ Bu görüş Ehl-i sünnet arasında yaygındır. Hatta Ahmed b. Hanbel ve Zahirilerin sadece sahabe icmâ'nı kabul ettikleri rivayet edilmiştir.¹⁷ Ancak Mutezileden Nazzam (ö.231/845), sahabe reisler edinilsinler diye insanları icmâ'ya tabi olmaya çağırdılar ve icmâ'yı kararlaştırarak serbestçe görüşlerini ona isnat ettiler der.¹⁸ Bu iddia icmâ'nın siyasî ve kişisel çıkarlarla icat edildiğini ima eder, fakat özel bir örneği yoktur veya zikredilmemiştir. Nazzam'ın iddiası bir genelleme hatasıdır. Sahabe dinî amaçla da icmâ etmiştir. Meşhur bir örnekte olduğu üzere sahabe döneminde dedeye ittifakla mirastan pay verilmesinin neresi

¹³ Macit, Yüksel, "Müçtehidî Tespit Etmenin İzâfilîği Ve Nazarîliği Üzerine," *Hikmet Yurdu*, Yıl: 6, C: 6, Sayı: 11, Ocak – Haziran 2013/1, s.13, ss. 305-318.

¹⁴ Bkz. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Uveyd, *Usulî'l-Fıkh inde's-Sahabe*, Kuveyt 2011, s. 75.

¹⁵ Bkz. Abdulaziz el-Uveyd, *Usulî'l-Fıkh inde's-Sahabe*, 68-75; Ahmed Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, çev. H. Songur, İstanbul 1999, s. 182-183.

¹⁶ Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ebu Sehl, *Usulu's-Serahsî*, tah. Ebu'l-Vefa el-Efkanî, İstanbul, 1984, I, 318. Ayrıca bkz. *Usulu'l-Fıkh inde's-Sahabe*, 74.

¹⁷ Bkz. Ebu Ya'la el-Ferra, Muahammed b. Huseyn, *el-Udde fi Usulî'l-Fıkh*, tah. Ahmed b. Ali Seyr el-Muberekî, Riyad 1993 (dört cilt bir arada), s. 1090-1094; Ahmet Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, s. 182

¹⁸ el-Cüveynî, İmamu'l-Haremeyn, *el-Burhan fi Usulî'l-Fıkh*, tahk. Abdüazim Dîb, 2.Basım Kahire 1980, II, 761-762.

siyasîdir? Joseph Schacht'ın İ.Goldziher'e dayanarak icmâ'nın ortaya çıkışı ile ilgili olarak icmâ ile Roma hukukundaki opinio prudentium (bilge görüşü) arasında bağlantı kurması da¹⁹ kısmî bir benzerlikten öteye gitmez. Hz. Peygamber toplumdan ve çoğunluktan ayrılmamayı öğütlemiştir,²⁰ halifeler ise herkesten biat almaya çalışmış, şûra ve istişareye önem vermişlerdir.²¹ Her toplumda insanlar psikolojik olarak ortak kararlardan daha fazla hoşnut olmaktadırlar. Bütün bunlardan zamanla icmâ fikrinin doğması doğaldır. Sahabe dönemi içinde bu fikrin oluşmaya başlaması pekâlâ mümkündür. Fakat geçtiği üzere sahabe döneminde Ebu Bekir'in halife seçiminde az sayıda muhalifler olmasına rağmen icmâ fikri siyaseten kullanılmış olabilir. Bu hal sahabe dönemi için bir ihtimal olsa da ileride geleceği üzere daha sonra icmâ'nın siyaseten ve mezhepsel olarak kullanıldığı açıktır. Bu amaçla kullanılan özel başka örnekler de vardır.

Tabiin ve onları takip eden dönemlerde icmâ fikri gelişme göstermiş ve genelde ona büyük önem verilmiştir. Ebu Hanife hüküm vereceği zaman Kufeli alimlerin bir ittifakı var mı diye bakmıştır; İmam Malik Medine ehlinin amelinin hüccet saymıştır.²² Ebu Yusuf'un Evzai'ye yazdığı *Reddiye* kitabında ve *Kitabu'l-Harac'da* icmâ'dan söz ettiği, İmam Muhammed'in eserlerinde Müslümanların icmâ ettiğiinden bahsettiği, ecmaa'l müslimune, ala haza ammetu emri'n-nas vb. tabirler kullandığı tespit edilmiştir.²³ Ancak iş İmam Şafî'ye gelince *Risale* adlı usul kitabında ona icmâ'dan sorulduğu ve onun da cevap verdiği çok açıktır. İnsanların üzerinde birleştiği konuya (ma içtemaa'n-nas aleyhi) tabi olmanda hüccetin nedir sorusuna, onların geneli hiçbir zaman Peygamber sünnetine aykırı bir konu ve hata üzerine birleşmezler demektedir. İmam Şafî kendinden sonra da devam edeceği üzere icmâyı iki kısma ayırmaktadır: Herkesin bilmesi gereken konularda “insanların” (Müslüman halkın) icmâ'i, bilinmesi ihtisas gerektiren konularda ise alimlerin icmâ'i. Ancak o, icmâ'ya dayanak olarak Hz. Ömer'in Hz. Peygamberden naklettiği ve içinde “Kimi cennete girme sevindirirse cemaatten ayrılmasın” sözünün geçtiği hadisi zikretmektedir. Şafî'ye göre cemaatten ayrılmamanın tek bir anlamı vardır; o da bedenlen beldelere dağılmış Müslümanların cemaatine devam etmeye kimsenin gücü yetmeyeceğine göre helal, haram ve taat konularında onlardan ayrılmamaktır.²⁴ Şafî, Müslüman toplumun hata üzerine birleşmeyeceğini söylemekle birlikte, onun icmâ'ya dayanak olarak genelde zikredilen “Ümmetim hata (bazı rivayetlerde dalalet) üzerine birleşmez”²⁵ hadisine yer vermemesi dikkatleri çekmiştir. Bir yoruma göre bu hadis Şafî döneminden sonra ortaya çıkmış olabilir. Zira Müslüman toplumun bozulmaması, bir arada tutulması için icmâlarında hata olmaz fikrine de ihtiyaç vardır.²⁶

Bize göre de Müslümanların diğer insanlar gibi bir arada yaşamaya ihtiyaçları vardır,

¹⁹ Bkz. Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, London 1967, s. 83; Ahmet Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, s. 186.

²⁰ Bkz. Buhari, İ'tisam, 19; Tirmizî Fiten, 7.

²¹ Abdulaziz el-Uveyd, *Uslulu'l-Fıkh inde's-Sahabe*, s. 244-247.

²² Geniş bilgi için bkz. Ebu Zehre, *İslam Hukuk Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, Ankara 1981, s. 171-172

²³ Bkz. Dönmez, “İcma”, DİA, s. 419. Ayrıca bkz. Ahmet Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, s. 187-203.

²⁴ Bkz. eş-Şafî, *er-Risale*, s. 203-205, 230-232.

²⁵ “Ümmetim dalalet üzere birleşmez.” İbn Mace, Fiten, 8.

²⁶ Bkz. Ahmet Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, s. 183-185.

ortak kararlarına güven duymaları da doğaldır, ancak toplumlarının icmâlarında hiç hata etmeyeceklerini kabul etmek pek gerçekçi olmadığından, ümmetin hata etmeyeceği fikrini Ehl-i sünnet Şia'nın masum imam görüşüne karşı bir cevap olarak benimsemiş olabilir. İmam hata etmezse ümmet hiç hata etmez! Masum imam görüşü bir mezhebin (Şia) savunduğu siyasî bir konu olduğuna göre, bu durum ona karşı toplum icmâ'nın siyasî ve mezhebî amaçla kullanıldığına işaret eder. Nitekim yukarıda da geçtiği üzere ilk icmâ siyasî bir konuda Ebu Bekir'in halife seçilmesinde gerçekleşmiştir. Fıkıh usulü kitapları genelde siyasî konulara pek ilgi göstermezken Ebu Bekir'in halife seçilmesini içtihat yoluyla icmâ'ya örnek göstermekten geri kalmamışlardır.²⁷ Bunda Ebu Bekir'in hilafetini kabul etmeyen fert ve mezheplere karşı siyasî bir cevap olduğu açıktır. Zira Ebu Bekir'in seçiminde icmâ olduğu kabul edilirse artık onun hilafetinin meşruiyeti tartışılmaz.

İcma'nın siyasî ve mezhebî (mezhepsel) konularda kullanıldığına dair başka örnekler de vardır. Haklarında icmâ olduğu söylenen halife Ebu Bekir döneminde zekât vermeyenlere karşı savaş siyasîdir, çünkü zekât vermeyenler genelde nitelendiği gibi dinden dönenler (ehl-i ridde) değil, Kureyşin ele geçirdiği bir güç olarak gördükleri devleti vergi vermemek suretiyle tanımak istemeyen bazı Arap kabileleridir. Bu meşhur olayı nakleden temel kaynaklar onların İslam inancını ve namaz gibi ibadetleri kabul ettiklerini de aktarmaktadırlar.²⁸ Bazı fıkıh usulü kitapları Ebu Bekir'in zekât vermeyenlerle savaşı üzerine sahabenin ittifakını içtihat yoluyla icmâya örnek göstermektedirler.²⁹ Halife Ömer döneminde savaşarak alınan toprakların savaşanlar arasında dağıtılmayıp haraç ve cizye karşılığında sakinlerine bırakılması³⁰ da siyasîdir. Zira bu olay daha önceki görüş ve uygulamalara ters düştüğü için ilk başta bazı sahabenin itirazıyla karşılaşmasına rağmen Ömer'in fethedilen geniş arazilerin (Sevad arazisi/Irak) dağıtıldığında oraların savunulmasının zorluğu, daha sonraki nesillere de bir şeyler kalması vb. gerekçelerle sahabeyi ikna etmesi üzerine ittifak sağlanmıştır. Sahabe sonrası icmâlarda da dinî gerekçeli olanlar hariç tutulursa hem siyasî hem mezhebî olanlar vardır. Ehl-i sünnet usulcülerinin kendi mezheplerinden olmayan ehl-i bid'a ve dalal, ehl-i heva dedikleri mezhepleri icmâ'ya dahil saymamaları hem siyasî hem mezhebîdir, çünkü bu sayede bazı mezheplerin Ebu Bekir'in halifeliği konusundaki muhalefetini değersiz kılacaklardır.³¹ Mutezilenin Müşebbihe, Cebriye ve Haricilerden olan kimseleri mümin olmayanlar gibi icmâ'da itibara almamasının³² siyasî yönü olmakla birlikte mezhebî yönü ağır basmaktadır. Mutezile başarabilirse bu yolla bazı rakip mezhepleri itibarsızlaştıracaktır,

²⁷ Bkz. Ebu Ya'la el-Ferra, *el-Udde fi Usuli'l-Fıkh*, s. 1125; es-Serahsi, *Usul*, I, 301.

²⁸Bkz. el-Belazuri, Ebu'l- Abbas Ahmed, *Futuhu'l-Buldan*, Edidit, M. J. De Goeje, Lugduni Batavorum, E. J. Brill, 1866, s.94; İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1966, VI, 311; es-Suyuti, Celalüddin Abdurrahman, *Tarihu'l-Hulafa*, Beyrut 2003, s. 61.

²⁹ Bkz. Ebu Ya'la el-Ferra, *el-Udde fi Usuli'l-Fıkh*, s. 1127

³⁰ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, Bulak 1302 h., s. 30; es-Serahsi, *Usul*, I, 301.

³¹ es-Serahsi, *Usul*'ünde icma ehliyeti bahsinde kendi mezheplerinin görüşü olarak ehl-i hevanın ve fıskını ilan edenlerin icmada itibara alınmayacaklarını söylerken şu örneği verir: "Ebu Bekrin hilafeti konusunda Rafizilerin, Alinin hilafeti hususunda Haricilerin muhalefetine itibar edilmez." Serahsi, *Usul*, I, 311.

³²Mutezileden Kadı Abdulcebbar şöyle demektedir: "Doğrusu, delil olan icma'nın müminlerin icma'ı olması gerekir, müminleri şahsen bilirsek icmaları muteber olur, onları şahsen bilmesek de müminler grubuna girdiklerini bilmekle icmalarına itibar ederiz. Müminlerden olmadığını bildiğimiz kimseler, Müşebbihe ve Cebriye gibi tekfir edilmesi gereken kimseler, dalalette olan ve fasık sayılması gereken Hariciler vb. kimselere itibar etmeyiz." Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni*, XVII. eş-Şer'iyyat, Kahire 1963, s. 168.

çünkü Mutezile daha çok adı geçen mezheplerle tartışmalıdır, öteki mezheplerle ilişkileri nispeten iyidir, onlardan bir kısmına etki edebilmiştir. Bu cümleden olarak Hanefilerden Cessas, Ebu Abdullah, Zemaşeri ve daha birçok alim itikatta Mutezili kabul edilir; Şafîilerden mütekellim metoduyla fıkıh usulü yazan Cüveynî, Gazalî ve Fahreddin er-Râzî gibi alimlerin Mutezileden etkilendikleri gözükmektedir; Şia'nın Zeydiyye ve İmamiyye kolu fıkıh usulü ve kelim alanında büyük ölçüde Mutezilenin etkisi altındadır.³³ İcma'yı kabul edenlere karşı İmamiyye Şia'sının masum imamın içinde olmadığı hiçbir icmâ'yı hatta içtihadı delil saymaması³⁴ siyasî ve mezhebîdir. Zira Şia genel icmâ'yı kabul etse, başta sahabe icmâ'nı kabul edecek, onu kabul etse, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın hilafetini kabul etmeye yanaşmış olacaktır. Haricilere gelince, onların kendilerinden olmayanların icmâlarını kabul etmemeleri bir tarafa onları tekfir etmeleriyle meşhurdurlar.³⁵

II. Çağımızda İcma'ya Siyasî Bakışlar

Çağımızda³⁶ icmâ'ya bakışlar, aşağıda örnekleri görüleceği üzere daha çok dinî ve siyasî gözüküyor. İcma'nın bu çağda mezhebî amaçla kullanımı azdır. İcma konusunda usule ait geleneksel kalıplaşmış görüşleri tekrar eden çalışmalar tartışma alanımızın dışındadır. Yeni sayılabilecek görüşlerden bazı örnekler vereceğiz.

Bir tespite göre Muhammed Abduh (1849-1905) ve Reşid Rıza (1865-1935) icmâ'nın "müçtehitlerin ittifakı" şeklinde tanımlanıp müçtehitlere tahsisini yanlış bulur, onlara göre icmâ'da asıl olan ümmetin icmâ'idir, fakat ümmetin bütün fertlerinin toplanması mümkün olmadığından onları temsil eden ulû'l-emrin bir araya gelmesiyle maksat hasıl olur. Ulû'l-emr, toplumsal alanın çeşitli alt dallarında bilgi ve söz sahibi kimselerdir. Onlara itaatin vacip olması usulde belirtildiği üzere ismet sebebiyle değil maslahat sebebiyledir, maslahat değişince icmâ'da değişebilir.³⁷ Diğer bir tespite göre Abduh ve Reşid Rıza, yaşamada ehl-i hall ve akd'den bahsetmişler, fakat bu ortaçağ politik kavramının içinden çıkamamışlardır; onların nasıl belirleneceği, halk tarafından mı seçileceği, yöneticinin bunların kararına uyup uymayacağı, uymadığında ne olacağı gibi hususlarda net olamamışlardır.³⁸ Bu tespit kısmen vakıya uygun değildir, zira Reşid Rıza, tefsirinde ehl-i hall ve akdi hükümetin etkisi ve baskısı olmadan tam bir hürriyetle halk seçer demektedir.³⁹ Burası açık, fakat onların hükümetle ilişkisi nasıl olacak? Biri hükümeti oluşturan diğeri ehl-i hall ve akd olarak şûra yapan iki meclis mi olacak? Yoksa hükümet-i ehl-i hall ve akd mi seçecek? Şûra kararları hükümeti ne derece bağlayıcı olacak? Bunlar belirsizdir. Aynı çağın mütefekkeri M. İkbâl'in (1877-1938) ise İslam dünyasındaki rasyonalist düşünceye karşı olmakla birlikte ferdî içtihat

³³ Bkz. Macit, Yüksel, Mutezile'nin Fıkıh Usulündeki Yeri ve Etkisi", *Marife Mutezile Özel Sayısı*, 2003, s.73-82.

³⁴ Bkz. Şeyh Müfid, *et-Tezkire bi Usuli'l-Fikh*, tahk. Şeyh Mehdi Nefec, Beyrut 1993, 45; Ferhan, Adnan, *Edvaru'l-İctihad inde Ş-Şiati'l-İmamiyye*, Kum 1428/2007, 47-48.

³⁵ Ancak Haricilerin bir kolu olarak kabul edilen ve bugün çeşitli İslam ülkelerinde hayatîyetlerini sürdüren İbâdiler (onlardan bazıları Hariciliğe nispet edilmelerini kabul etmez) icma'yı delil saydıklarını belirtmektedirler. İbâdilerin icma anlayışlarının Ehl-i sünnetin icma anlayışı ile pek farkı yoktur. Bkz. Ağberî, İsmail b. Salih b. Hamdan, *el-Medhal İla Fıkhî'l-İbâdî*, Umman 2002, s. 97-110.

³⁶ Çağımız tabiriyle 20.asrın başından itibaren devam eden zamanı kastediyoruz.

³⁷ Bkz. Dönmez, İ.Kafî, DİA, "İcma", s. 427

³⁸ Bkz. Sıddîki, Mazharuddin, *İslam dünyasında modernist düşünce*, çev. Murat Fırat-Göksel Korkmaz, İstanbul 1990, s.138

³⁹ Bkz. Reşid Rıza, *Tefsirü'l-Menar*, Beyrut 1999, V. 160.

yetkisinin kişilerden alınarak İslâmî bir yasama meclisine verilmesini savunduğu kaydedilmiştir.⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında İkbâl'in yasama meclisinin ittifakla aldığı kararları icmâ gibi görmesi gerekir. Müslüman ülkelerde parlamentoların ittifakla aldıkları kararlara icmâ denilebileceğini açıkça söyleyenlerin olduğuna dair nakiller de vardır.⁴¹ Ancak görünen o ki onlara karşı klasik icmâ anlayışını esas alarak zamanımızda parlamentoda her meslekten insan var, İslam'da icmâ müçtehit alimlerin ittifakıyla olur diye itiraz edenlerin sayıca daha çok olacaklarını tahmin etmek zor değildir. Şu kadar ki, yukarıda da işaret edildiği üzere icmâ evreler geçirerek ümmetin icmâ'ından alimlerin, fakihlerin, müçtehitlerin ittifakına ulaşmıştır; bütün müçtehitleri tespit etme ve görüşlerini alma zor olduğuna göre, hadiste hata etmez diye geçen "ümmet" olduğuna göre Müslüman milletin icmâ'ı, Müslüman milletin seçtiklerinin ittifakı ile temsil edilebilir dense ne olur? Haliyle seçenler ve seçilenler içinde alimler de olacağından icmâ bu şekilde kurumlaşamaz mı? Bu şekilde ikinci meclise de ihtiyaç kalmaz; hükümeti de onlar seçer. İcma böyle kurumlaşsa, bu takdirde Hanefî usulcü Pezdevî'nin (ö.482/1089) maslahata dayalı icmâ daha sonraki bir icmâ ile değiştirilebilir görüşü⁴² kabul edildiği zaman ihtiyaçlara göre değişimin önü de tıkanmaz. Abduh., Reşid Rıza ve İkbâl'in önerileri bu şekilde vuzuha kavuşabilir.

Bunlara karşı zamanımızda artık icmâ işlevini yitirmiştir de denebilir. Ancak meşhur birçok fıkıh usulcüsü bunu demek de istemiyorlar; icmâ'nın imkânı sorununa aşağıda geleceği üzere kısmen yukarıdakilere benzer kısmen farklı çözüm yolları öneriyorlar. Bu önerilerin de siyasî yönleri vardır. Şöyle ki:

Abdülvahhab Hallaf usul kitabında icmâ'nın gerçekleşme imkânı bahsinde şöyle demektedir:

"Açıkladığımız erkân ve tarifiyle icmâ'nın gerçekleşmesi adeten mümkün değildir, çünkü bu iş Müslüman milletlerin ve kavimlerin fertlerine kalır. Ancak bu işi, muhtelif olmakla birlikte İslâmî hükümetler üstlenirse icmâ'nın gerçekleşmesi mümkün olur. Her hükümet, elde ettiğinde şahsı içtihat mertebesine ulaştıracak şartlar belirleyebilir ve bu şartları elde eden kimseler için içtihat icazeti (icthâat izni) verebilir. Böylece her hükümet müçtehitlerini ve herhangi bir olay hakkında onların görüşlerini bilir. Her hükümet olay hakkında müçtehitlerinin görüşlerine vakıf olduğu zaman ve her İslâmî hükümetteki müçtehitlerin hepsinin görüşleri o olay hakkında bir hükümde birleştiği zaman, bu icmâ olur. Üzerinde icmâ edilen hüküm şer'î bir hüküm olur ve ona uyulması bütün Müslümanlara farz olur."⁴³

Hallaf'ın bu önerisinde her hükümetin müçtehitlerini hangi yöntemle nasıl belirleyeceği hususu açık değildir. Ayrıca her hükümet kendine yakın gördüğü ilim adamlarını müçtehit sayarsa diğerleri ne olacak?

Abdülkerim Zeydan ise icmâ'nın çağımızda gerçekleşebilmesi sorununa şöyle bir çözüm

⁴⁰ Sıddıki, *İslam dünyasında modernist düşünce*, 105

⁴¹ Bkz. Yıldırım, Şaban, *İslam Hukukunda Yargı Denetimi* (Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 19-29.

⁴² Bkz. el-Pezdevî, Fahrü'l-İslam Ali b. Muhammed, *Usulü'l-Pezdevî (Kenzü'l-Vusul İla Marifeti'l-Usul)*, Karaçi, trz. s. 247.

⁴³ Hallaf, Abdülvahhab, *İlmü Usulü'l-Fıkıh*, Kahire 1956, s. 49-50.

getirmektedir: “İslam âleminde bütün fakihlerin katıldığı fıkıh kurulu icat edilir, bunlara muayyen mekân, mal, kitap, kâtip vs. temin edilir ve bunlar belirli vakitlerde toplanırlar, şeriatın naslarının, kaide ve genel ilkelerinin ışığında ahkam icat ederler.”⁴⁴

Zeydan'ın bu görüşü gerçekçi gözüküyor. Zira İslam aleminin bütün fakihlerini hangi mekan alır? Kimler fakih? Fakih ismini onlara kim verecek? Resmen İslam hukukçusu ismini alanlar mı? Din konusunda diğer ilim adamları ne olacak? Akademisyen olmayıp kendini fakih görenler de var. Bunlar ne olacak? Bunlar hep sorun.

İcma'nın imkanıyla ilgili olarak bir görüş daha verelim: Yunus Vehbi Yavuz hoca icmâ ile ilgili bir makalesinde şöyle demektedir: “İcma, Muhammed (AS)'ın ümmetinden hal ve akd yetkisine sahip müçtehit kişilerin şûra meclisindeki müzakereleri sonucu Müslümanların herhangi bir sorununun hükmü üzerine birleşmelerinden ibaret devlete ait resmi bir iştir.” Bu tanım yukarıdakiler gibi icmâ sorununa yeni bir çözüm sunma olarak değerlendirilebilir, ancak hall ve akd yetkisine sahip müçtehit kişileri kim nasıl belirleyecek veya seçecek? Burası belli değil.⁴⁵ Bu noktaların vuzuha kavuşturulması uygun olur. Bu hususta ayrıntı önemlidir.

Bu bakımdan burada icmâ ile ilintili olarak çok kullanılan ehl-i hall ve akd tabirinin ayrıntısına girmemiz uygun olur: Ehl-i hall ve akd tabiri halifeyi seçen ve azleden kişiler demektir, çıkışı itibariyle siyasîdir. Maverdî (ö.450/1058) ve Ebu Ya'la el-Ferra (ö.458/1065), *el-Ahkamu's-Sultaniyye* adlı eserlerinin İmamet (Devlet başkanlığı) bahsinde ehl-i hall ve akd'de bulunması gereken şartlardan ve onların halife seçme görevlerinden bahsederler, onlar için ehl-i ihtiyar (seçim ehli, seçiciler) tabirini de kullanırlar.⁴⁶ Ehl-i hall ve akd, toplumun ileri gelen kişileridir. Onlar içinde alimlerin olması da doğaldır. Nitekim *Tarih-i Ebu'l-Fida'da* örneklerine rastlandığı üzere Abbasilerin son zayıf dönemlerinde halifeler görevden alacağı (hall) edilirken ehl-i hall ve akd cümlesinden olarak zaman zaman alimlere danışıldığı da olmuştur. Ehl-i hall ve akd'in dinî toplumlarda böyle bir ortak yanı vardır. Ehl-i hall ve akd tabirini alimler ve müçtehitler için açıkça kullananlar da olmuştur. Nitekim Gazalî icmâ'nın rükünlerinden birincisi olarak icmâ edenlerden bahsederken “Fetvası makbul her müçtehit kesinlikle ehl-i hall ve akd'dir, icmâ'da muvafakati gerekir” der.⁴⁷ Böyle bir isimlendirme yapılabilir, ancak ehl-i hall ve akd denen fetvası makbul müçtehitler kimler? Burası açık değil. Bu müçtehitleri kim belirleyecek? Ehl-i hall ve akd nasıl bilinecek?

Çağımızda icmâ'da ehl-i hall ve akd'den söz edenlerin de onlarla kimi kastettiklerini tasrih etmeleri uygun olur. Bunlar dinî konularda müçtehitler iseler Müslüman nüfusun ve alimlerin çoğaldığı dağınık coğrafyalarda bütün müçtehitleri tespit etmek ne kadar mümkündür? Müçtehidini tespit ne kadar nesnel veya reel olabilir?

Bu iş geçmişte olduğu gibi halka bırakıldığında herkes kendi benimsediği görüşe yakın bulduklarına, taklit ettiklerine, meşhur gördüklerine veya reklamı yapılanlara (reklam bulaşıcıdır) müçtehit diyeceğinden dolayı müçtehitler üzerinde anlaşma olmayacaktır. İsteyen

⁴⁴ Zeydan, Abdülkerim *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh*, İstanbul 1979, s. 159.

⁴⁵ Bkz. Yavuz, Y. Vehbi, “İcma'nın Hakikati ve İslâm Teşri'indeki Önemi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sayı: 3 [Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a Armağan], s. 85-112.

⁴⁶ el-Maverdî, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, s.6-16; Ebu Ya'la el-Ferra, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, s. 19-24.

⁴⁷ el-Gazalî, *el-Mustasfa*, I, 340.

herkes internet vb. yollarla görüş beyan edebilir denirse milyonlarca insan bir görüşte nasıl birleşecek? Bize göre en iyisi, tartışmalı dinî konular üzerine mümkün oldukça çok sayıda akademisyenin ve yüksek din görevlilerinin katılacağı ilmî toplantılar yapmaktır. Burada alınan kararlar fıkıh usulü kitaplarında geçen terim anlamıyla icmâ olmasa da tek kişinin kararından daha fazla güven verebilir. Bu toplantıları dünya Müslüman alimler icmâ toplantısı havasına sokmak icmâ'yı siyasallaştırabilir. Ancak buna karşı olarak icmâ'nın zaten siyasî yönü vardır diyenler de olabilir; zira iyiniyetle Müslümanların siyasî birliği için veya başka sebeplerle icmâ'dan yararlanmak isteyen Müslümanlar olabilir. Şu kadar ki dünya Müslüman alimleri ittifakı çapında bir icmâ teşebbüsü dışı karşı açık strateji olacağından bazı durumlarda zarar da getirebilir. Zira icmâ stratejik açıdan başkalarını da ilgilendirir.

Sonuç

Fıkıh usulü kitaplarında icmâ dinî konular üzerine kurulur denmekle birlikte, pratikte icmâ olduğu söylenen konularından dinî olanları da siyasî ve mezhebî (mezhepsel) olanları da vardır. Bazı siyasî konular bazı fıkıh kitaplarına girse de aslı siyasîdir. Geçmişte Müslümanların genel siyasî birliğini sağlama amacıyla iyi niyetle icmâ'dan yararlanma düşünceleri olduğu gibi, siyasî grup ve mezhep çıkarı için karşı siyasî grupları ve mezhepleri dışlamak üzere kullanıldığına da rastlanmaktadır.

Çağımızda Müslüman nüfus çoğaldığı için bütün müçtehitleri tespit kolay olmadığından icmâ'nın gerçekleşme imkânı zorlaşsa da Müslümanların çeşitli konularda görüş birliğini sağlamada icmâ fikrinden yararlanılabileceğini düşünenlerin olduğu görülmektedir. İcma'nın imkânı ve gerçekleşmesi noktasında önerileri olan fıkıh usulcülere vardır. Bu önerilere örnekler verildi. Bu öneriler ne derece tatbik edilebilir? Zamanımızda icmâ fikriyle yapılan ilmî toplantılar usuldeki dinî aslına uygun olsun diye siyasî mülahazalardan ne kadar arındırılabilir? Siyasî meclislerin ittifakla aldıkları kararlara siyasî icmâ denebilir mi? Bu sorular tartışılabilir.

Bununla birlikte bir şey tam anlamıyla elde edilemese de mümkün olanına bakılır. Bu açıdan ilmî dinî toplantılarda alınan ortak dinî kararlar da önemlidir. Usuldeki tam anlamıyla değil, bu manada icmâ yaşayabilir. İslam ülkeleri arasında belli sayıda ilim adamının katıldığı dinî toplantılar da yapıp ortak kararlar alınabilir. Bunun stratejik önemi vardır. Diğer ülkelerin dikkatini de çeker. Strateji zamanla değişebilir. Nitekim meşhur Hanefî usulcü Pezdevî maslahata dayalı icmâ'nın değişebileceğini söylemiştir. Biz de onun bu görüşüne katılıyoruz.

Kaynaklar

Agberî, İsmail b. Salih b. Hamdan, *el-Medhal ila Fıkhî'l-İbâdî*, Umman 2002

Ahmed Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, çev. H. Songur, İstanbul 1999

Belazurî, Ebu'l- Abbas Ahmed, *Futuhu'l-Buldan*, Edıdıt, M. J. De Goeje, Lugduni Batavorum, E. J. Brill, 1866

Cüveynî, İmamı'l-Haremeyn, *el-Burhan fî Usulî'l-Fıkh*, tahk. Abduazim Dîb, 2.Basım Kahire

1980

- Cüveynî, *el-İrşad* (Beyrut 1985)
- Cüveynî, *et-Telhis fî Usulî'l-Fıkh*, tahk. Muhammed Hasan, Beyrut 2003
- Cüveynî, *el-Varakat*, Riyad 1996
- Dönmez, İ. Kâfî, "İcma," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXI
- Ebu Ya'la el-Ferrra, Muhammed b. Huseyn, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, tahk. Nuhammed Hamid el-Fekî, Mısır 1966
- Ebu Ya'la el-Ferra, *el-Udde fî Usulî'l-Fıkh*, tahk. Ahmed b. Ali Seyr el-Muberekî, Riyad 1993 (dört cilt bir arada)
- Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, Bulak 1302 h
- Ebu Zehre, *İslam Hukuk Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, Ankara 1981
- Ferhan, Adnan, *Edvaru'l-İctihad inde's-Şiati'l-İmamiyye*, Kum 1428/2007
- Gazalî, Ebu Hamid Muhammed, *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul*, tahk. Süleyman Aşkar, Beyrut 2012
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1966
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 3.Baskı, Beyrut 1993
- İbnü'l-Münzir en-Nisaburî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim, *el-İcma* tahk. Ebu Hammad Sağır Ahmed b. Muhammed Hanif, Mektebetü Mekketi's-Sekafiyye, 2.baskı 1999
- Hallaf, Abdulvahhab, *İlmu Usulî'l-Fıkh*, Kahire 1956
- Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni, XVII. eş-Şer'iyat*, Kahire 1963
- Karafî, Şehabeddin, Ebu'l-Abbas Ahmed, *el-İhkam fî temyizi'l-fetava ani'l-ahkam ve tasarrufati'l-kâdi ve'l-imam*, tahk. Abdulfettah Ebu Gudde, Halep 1967
- Macit, Yüksel, *Ahkamu's-Sultaniyye'lerde Devlet Başkanlığı Müessesesi*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1994
- Macit, Mutezile'nin Fıkıh Usulündeki Yeri ve Etkisi", *Marife Mutezile Özel Sayısı*, 2003, s.73-82.
- Macit, "Müçtehidî Tespit Etmenin İzâfiliği ve Nazariliği Üzerine," *Hikmet Yurdu*, Yıl: 6, C: 6, Sayı: 11, Ocak – Haziran 2013/1, s.13, ss. 305-318.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Beyrut trzPezdevî, Fahru'l-İslam Ali b. Muhammed, *Usulü'l-Pezdevî (Kenzü'l-Vusul İla Marifeti'l-Usul)*, Karaçi, trz
- Reşid Rıza, *Tefsirü'l-Menar*, Beyrut 1999
- Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, London 1967
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ebu Sehl, *Usulu's-Serahsî*, tahk. Ebu'l-Vefa el-Efkanî, İstanbul 1984
- Siddikî, Mazharuddin, *İslam dünyasında modernist düşünce*, çev. Murat Fırat-G. Korkmaz, İstanbul 1990
- Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *Tarihu'l-Hulafa*, Beyrut 2003
- Şafîî, Muhammed b. İdris, *er-Risale*, Ofset basım, İstanbul 1985
- Şeyh Müfid, *et-Tezkire bi Usulî'l-Fıkh*, tahk. Şeyh Mehdi Necef, Beyrut 1993

Uveyd, Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim *Usuli'l-Fıkh inde's-Sahabe*, Kuveyt 2011

Yavuz, Y. Vehbi, "İcma'nın Hakikati ve İslâm Teşri'indeki Önemi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sayı: 3 [Prof. Dr. Hayreddin Karaman'a Armağan], s. 85-112.

Yıldırım, Şaban, *İslam Hukukunda Yargı Denetimi* (Doktora Tezi), Ankara 2007

Zeydan, Abdülkerim *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh*, İstanbul 1979

A Policy and Sectarian Direction of İcma

Abstract

İcma was originally born as a religious institution. In usul al-fiqh books, icma (consensus) is constantly recorded in religious matters. Nazzam of Mutezile claims that icma was invented politically. Although we disagree with his view, icma is sometimes used for political and sectarian purposes. At first, in Abu Ya'la al-Ferra's usul book al-Udde and Usul al-Serahsi' mentioned that there is icma in the choice of caliph Abu Bakr. The choice of the caliph was actually a political issue, but it was turned into a religious one, mostly discussed in the İmamat section at the end of the Kalam books. However, at the beginning of the imamat section of his Islamic theology book İrşad, Cüveynî confessed that this was not a matter of principles of faith in religion (Usul al-din) but as it is customary he also discussed the subject of imamat.

In the books of usul al-fiqh's experts who are accepted from Ahl al-Sunnah, denominations called Ahl al-Bidat were specifically Kharijic excluded from icma. This was done not only by the Ahl-i Sunnah methodologists but also by some Mutezile methodologists. Thus, by using icma as a political and sectarian, some opposition political groups were deteriorated and some opposing sects were tried to be discredited. This study objectively determines the political and sectarian use of icma. If the sects that were not included in the icma or whose opinions for icma were not taken into consideration and condemned as hl ahl-i bidat de had obtained the majority in the society, they would probably use the icma against their opponents. As a matter of fact, it is known that Kharijites go further and openly declared unbelief those who are not of them. In usul al-fiqh the whole ummah is necessary for icma, but often the majority's alliance is called icma. This is the actual situation. It is a historical reality that there were some opponents in Abu Bakr's selected of caliph.

When it comes to the situation of İjma in our age, there are Muslim thinkers and usul al-fiqh proceduralists who talk about the possibility of icma, although it is not easy to identify all the mujtahits that will be icma in scattered and crowded Islamic geography. Islamic thinkers such as Muhammad Abduh and Rashid Reza, who continued their work at the beginning of the 20th century, have made an idea about how icma will become functional. Abdulwahhab Hallaf and Abdülkerim Zeydan, the owner of the book of usul al-fiqh, made suggestions for the possibility of icma. There are also some aspects of their suggestions to politics. In addition to these, although there is no icma in the full sense of the word or even if it does not meet the definition of icma, meetings are held in places of icma in the Islamic world. These reveal that the idea of icma is still important in our age. In other words, it continues to attract attention on icma. We made a due diligence on this issue and drew attention to the political and sectarian aspects of icma. In this context, icma has a strategic aspect towards the outside.

Keywords: *Consensus (İcma), alliance on opinion, religious matter, purpose of political and sectarian.*